

Az ítéletet azonban Magyarországon nem hajtották végre. Szombathelyi Ferencet kiadták a jugoszláv hatóságoknak. Újvidéken lezajlott perében halálra ítélték és az ítéletet 1946. november 4-én a pétervárad-i erődben végrehajtották. A második világháború éveiben a Honvéd Vezérkar élén leghosszabb ideig állt tábornok ellen 1946. május 22-én hozott ítéletet a Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bírósága 1994. március 7-én hatályon kívül helyezte és Szombathelyi Ferencet „bűncselekmény hiányában a vádak alól felmentette.”

A néhai katonai vezető emlékét a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum falán emléktábla őrzi s immáron a Dombrády Lóránd által közreadott kötet is, amely a forrásközlés és a tanulmány elemeit egyaránt tartalmazza..

Dombrády célja – amint az a kötetből kiviláglik – az volt, hogy megismertesse a feltehető Szombathelyi-peranyagot az olvasókkal és kommentárjaival, elemzéseivel mutasson rá arra a folyamatra, amely meghatározta a tábornok pályafutását; érzékeltesse az eljárás elfogadhatatlanságát –nem (csak) a jogi elemekre gondolva. Mindez jól sikerült, de sajnálatos módon nem vált teljessé. Dombrády ugyanis mellőzte a forrásközlés esetében elvárt és elfogadott „előírások” egy részét. Nem kap az olvasó rövid Szombathelyi-pályaképet, így a tájékozatlanabb érdeklődő nem ismerheti meg a Győrben 1887. május 17-én született Szombathelyi életútját és a kötetben előforduló személyekre vonatkozó jegyzetek is hiányoznak. Nem történt meg a korabeli előírások kiigazítása sem. Úgy vélem, a kötet sietős közreadása miatt sérültek azok a szabályok, amelyek alkalmazása egy majdani Szombat-

helyi „kisbiográfia” előképét adhatták volna, és még sikeresebben mutathatták volna be a Honvéd Vezérkar főnöke működését és a magyar igazságszolgáltatás talán legszegényteljesebb korszakát, és a népbíráskodás ítélezési gyakorlatát. Utóbbinak az alaphangját Ries István (igazságügyi miniszter: 1945. július 21 – 1950. július 17.) eképp megfogalmazott ajánlása adta meg: „A felelősségre vonásnak kérlelhetetlennek és igazságosnak kell lennie, hogy érezzük: ezeknek a (háborús és népellenes – Sz. S.) bűnöknek az elkövetői nem várhatnak igazságot csak megtorlást...”. Szombathelyi Ferenc esetében is ezt az elvet alkalmazták.

Ha készültek volna jegyzetek, akkor tudhatnánk, ismerhetnénk a kihallgatók, ügyészek, bírák korábbi és későbbi életútját, ami sokat hozzátehetett volna a Szombathelyiről kirajzolódott képhez.

S végezetül mit fogalmazhat meg a bíráló, akár ajánlasként is: készüljön új, a jelen kötet anyagára is épülő új Szombathelyi-életrajz, amely, felhasználva a korábban megjelent publikációkat is (a szerző által ez idáig megjelentetteket és mások írásait egyaránt), bemutatja a magyar királyi honvédség 1941 és 1944 közötti története tragikus sorsú vezérkarfőnökének katonai életútját és emberi arcát. A javasolt mű egyben képet rajzolhatna arról a csapdahelyzetről, melyből a kiút keresése egyéni vállalások és tragédiák ellenére sem tudta jobbra fordítani az ország sorsát. Úgy vélem, Dombrády Lóránd eddigi munkásságának ismeretében ez egyáltalán nem túl nagy kérés szerző felé.

Szakály Sándor

CLIVE JONES

BRITAIN AND THE YEMEN CIVIL WAR, 1962–1965

Ministers, Mercenaries, and Mandarins: Foreign Policy and the Limits of Covert Action

(Sussex Academic Press, Brighton/Portland, 2004. 273 o.)

Bár a dekolonizációs folyamat már a két világháború közötti évtizedekben kezdetét vette, igazi lendületét csak a második világháború után nyerve el. Felgyorsult a még fennálló

gyarmati rendszer erodálódása és a Harmadik Világ országai fokozatosan megteremhették önálló nemzeti létüket. A szuverenitás elnyerését azonban az esetek többségében az európai

gyarmattartókkal vívott véres felszabadító harcok előzték meg. Ebben a tekintetben Nagy-Britannia sokkal szerencsésebbnek bizonyult például Franciaországnál. A változásokat időben észlelve, és arra a megfelelő időben és formában végrehajtott kivonulással reagálva, sikerült olyan katasztrófákat elkerülnie, mint amilyeneket például a franciáknak Indokínában, vagy Algériában kellett elszenvedniük.

Az egyetlen kivétel talán Dél-Arábia esete volt. Bár korábban Ciprus és Malajzia feladása sem volt minden konfliktustól mentes, az Arab-félsziget déli részének elhagyása a brit külpolitika tragédiájának bizonyult. Négy évre visszatekintő függetlenségi harcot kellett megvívniuk a régió nacionalista mozgalmaival, hogy aztán a Jemeni Népi Demokratikus Köztársaság néven létrejövő marxista állam Moszkva szövetségesevé váljon. Azzal a tudattal kellett emellett elhagyniuk a térséget, hogy lett volna lehetőségük ennek megakadályozására: ha nem is uralmuk fenntartására, de legalább a szakaszosan végrehajtott békés kivonulásra és térségbeli érdekeltiségek biztosítására.

Az elszalasztott esélyt, ami végül vereségük katalizátorát képezte, az Észak-Jemen területén 1962-ben kirobbant polgárháború jelentette. A konfliktus, amit később Nasszer egyiptomi elnök csak a maga Vietnamjaként emlegetett, vagy amit a résztvevő és támogató országok miatt az „arab hidegháború” úgynevezett helyettesítő háborújának is tekinthetünk, lehetőséget biztosított volna Nagy-Britanniának, hogy titkos akcióival vereséget mérjen a köztársasági erők oldalán küzdő egyiptomi csapatokra és ez által az arab nacionalizmus eszméjére.

Clive Jones nyolc fejezetre osztott könyvében elsőként elemzi Nagy-Britannia részvételét a jemeni polgárháborúban, illetve annak a külpolitikára gyakorolt hatásait. A téma szigorúan történeti megközelítésének és rendkívül részletes tárgyalásának köszönhetően az olvasó objektív képet kaphat arról, hogy a titkos akciók miképpen válhattak a brit külpolitika legitim eszközévé a Dél-Arábiai Föderáció integritásának megóvása érdekében.

Clive Jones a beavatkozás előzményeit az 1956-os szuezi krízistől vizsgálja. A brit hatalom tekintélyes vereséget szenvedett el ekkor, az általa teremtett hegemonia pedig egyértelműen hanyatlásnak indult a régióban. A konfliktus feszülté tette viszonyát Washingtonnal, Izraelhez fűződő kapcsolatai szembefordított

ták vele az arab világ országainak többségét. Mindezek arra kényszerítették a Whitehallban székelő politikai döntéshozókat, hogy egyoldalúan és nyíltan biztosítsák térségbeli érdekeltiségeiket. A politikai eszközök alkalmazása került ekkor előtérbe, azonban nem retentek vissza a katonai erő alkalmazásától sem, mint ahogy azt Jordánia esete mutatta 1958-ban, a Közel Keleti Főparancsnokság (MIDCOM) felállítására Ádenben még ugyanabban az évben, az ománi hadjárat 1959-ben, illetve az Irak által fenyegetett Kuvait 1961. júniusi megszállása.

Adennek a brit külpolitikában betöltött szerepét elemezve a szerző hangsúlyozza, hogy az 1956 után értékelődött fel London szemében, amikor is a szuezi kivonulás után a „Szueztől keletre” külpolitika stratégiai kulcspontjává nőtte ki magát. Az 1950-es évektől rohamosan terjedő és mind szélesebb körben népszerűségnek örvendő arab nacionalizmus ideológiája azonban alapjában véve kérdőjelezte meg jelenlétének jogszerűségét, ami termékeny talajra talált a régió lakossága körében is. Így hiába sikerült Londonnak megnyernie magának a térség uralkodó köreit, és hiába sikerült a Déli Arab Emirátusok Államszövetség, a későbbi Dél-Arábiai Szövetség létrehozásával legitimálnia védnöki szerepét. Mindez nemhogy csökkentette volna, de még inkább növelte irányukban az ellenállást és az Adeni Szakszervezeti Mozgalom keretében kibontakozó politikai aktivitás tulajdonképpen kiindulópontjává vált a későbbi brit-ellenes fegyveres küzdelemnek.

Külön kihívást jelentett Nagy-Britannia számára az északi jemeni imamátus, amelynek uralkodói, különösen az 1948–1962 között regnáló Ahmed imám, fegyveres erővel próbálták kiterjeszteni befolyásukat az angolok által uralt területek rovására. Ezek az akciók azonban összességükben minimális eredményekkel jártak, nem utolsó sorban az északi Jemen archaikus jellege, illetve társadalmi–vallási megosztottsága miatt. Az 1962 szeptemberi forradalom azonban döntő változást eredményezett. A köztársaságiak segítségére siető egyiptomi expedíciós erők ugyanis komoly kihívást jelentettek Londonnak. Az általuk vallott és képviselt, a britek érdekeltiségeit alapvetően fenyegető ideológia tulajdonképpen a közvetlen szomszédságukban emelkedett állami szintre. A modern felszereléssel ellátott egyiptomi egységeket pedig már

nem lehetett légerővel, vagy helyi reguláris erőkkel visszaszorítani, arról nem is beszélve, hogy bármilyen összecsapás a Szovjetunióval való konfrontáció kibukkanását kockáztatta volna Szeuz példája nyomán.

Jones külön fejezetben részletezi azokat a komoly vitákat, amelyeket 1962 őszén az új szanaai köztársasági kormány elismerésének kérdése váltott ki a brit kormányon belül. Az a tény ugyanis, hogy akkor a köztársasági erők ellenőrizték az ország urbanizált régióit, és ezzel a lakosság mintegy 75 %-át, illetve a royalista erők katonailag mindössze elszórt és koordinálatlan gerilla rajtaütésekre voltak képesek, az előbbiek gyors győzelmét vetítette előre. A régió stabilitásának – az Egyesült Államok által is szorgalmazott – biztosítása érdekében az elismerés mellett szólt az is, hogy általa lehetőség nyílt volna nyomásgyakorlásra a Szallál-kormányra, hogy az ne támogassa az Adenben élő jemeni közösség brit-ellenes tevékenységét. Ezzel szemben a „revans Szeuzért” szellemében élő Gyarmatügyi Minisztérium tisztségviselői – az „Adeni Csoport” hivatalnokai és katonatisztszjei – arra hívták fel a figyelmet, hogy az új jemeni rendszer elismerése – különösen az egyiptomi beavatkozás függvényében – komoly morális válságot eredményezhet a Protektorátus brit-párti uralkodóinak és sejkjeinek körében, és alapvetően negatív befolyást gyakorolhat a Dél-Arábiai Szövetség sorsára. Utóbbiak véleményét igazolták és a kabinet habozását növelték a kérdésben az október végi események: támadás érte a Jemennel szomszédos, brit védnökség alatt álló területeket, jelentős csapat mértek a royalista erők a köztársaságiakra Marib környékén, az egyiptomi erők megjelenése miatt támogatásukat kérte Huszejn jordániai király, valamint Szaúd király október végi trónfosztásával és Fejszál király hatalomra kerülésével kezdetét vette az Imám-párti erők intenzív szaúdi segítyezése.

A jemeni polgárháborúnak az angol-amerikai kapcsolatokra gyakorolt hatását elemezve a Jones megállapítja, hogy a Whitehall állásfoglalását a kérdésben csak tovább bonyolította a Jemeni Arab Köztársaság amerikai elismerése 1962 decemberében, majd pedig a Washington és az ENSZ együttes nyomásgyakorlása Londonra a konfliktus békés rendezése érdekében. Mint ahogy a szerző is hangsúlyozza, újra igazolódott a korábbi tapasztalat: Nagy-Britannia már nem tehetta meg, hogy

politikájában figyelmen kívül hagyja az Egyesült Államok elvárásait. Kennedy halálával azonban változás következett be az Egyesült Államok jemeni politikájában. Kennedy utóda, Johnson, ugyanis figyelmét elsősorban Délkelet-Ázsiára koncentrált, az Arab-félszigeten pedig főleg a kialakult egyiptomi-szaúd-arábiai ellentét feloldására törekedett. A szerző szerint a jemeni probléma ebből a szempontból már elhanyagolható jelentőségű volt számára, ezért inkább annak korlátozását, mintsem megoldását akarta.

A következő fejezetben Jones azokat a tényezőket veszi sorra, amelyek rákényszerítették Nagy-Britanniát a küzdelembe való bekapcsolódásra a rá nehezedő nemzetközi nyomás ellenére is. 1963 februárjában Szanaa megszakította kapcsolatait Londonnal a köztársasági rendszer elismerésnek késlekedése miatt. Hiábavalóak voltak a konfliktus békés rendezésére irányuló nemzetközi erőfeszítések is, az ENSZ helyszínre küldött csapatátválasztási erőinek tevékenysége hamar kudarcnak bizonyult. Nasszer egyiptomi elnök sem volt hajlandó betartani a Szaúd-Arábiával is elfogadott Bunker-egyezményt (Jemenben állomásozó csapatai teljes kivonását és légitámadások felfüggesztését), amivel csak azoknak a malmára hajtotta a vizet, akik az adeni pozíciók fenntartása mellett a „bosszú az 1956-os megaláztatásért” szellemét is szorgalmazták. Pozíciójukat csak erősítette, hogy 1963 októberében lemondott Harold Macmillan miniszterelnök, aki bár végig tartózkodott a jemeni köztársasági kormány elismerésétől, diplomáciájában végig nyitott tudott maradni Washington és az ENSZ irányában. Ugyancsak az angolok credménnyel kecsegtető közbelépését sürgették az egyiptomiak royalista szimpatizánsnak tartott falvak ellen intézett megtorló akciói, a jelenlétük ellen a lakosság mind szélesebb körében elterjedő elégedetlensége, illetve a szanaai kormány működésével kapcsolatban mind gyakrabban megmutatózó kritika. Mindezeknek, illetve az Aden és a Föderáció területén egyiptomi és észak-jemeni támogatással kibontakozó zavargásoknak köszönhetően a brit kabinet a diplomáciai lépések helyett fokozatosan a megtorlás alkalmazása és – nem kis mértékben a Föderáció uralkodóinak, illetve Szaúd-Arábia diplomáciai nyomásgyakorlásának köszönhetően – az akkorra súlyos csapásokat elszenvedett royalista erők támogatása mellett kötelezte el ma-

gát, ami az 1963. december 2-i kabinetgyűlésen nyerte el legitimitását.

Jones hangsúlyozza, hogy a hivatalos „be nem avatkozás politikája,” a határ mentén kialakult válsághelyzet súlyosbodása, valamint az intenzívebb egyiptomi és észak-jemeni válszcsapások esélye mind a konfliktusba való nyílt belesodródás veszélyét rejtette magában. London emiatt csak korlátozott jellegű büntető akciók végrehajtását rendelhette el. Csak-hogy a köztársasági Harib városa ellen e céllal végrehajtott légitámadást követő nemzetközi felháborodás egyértelműen bebizonyította, hogy erő alkalmazására kizárólag titkos akciók keretében kerülhet sor.

Utóbbiak végrehajtására mind politikai, mind stratégiai szempontból a kellő harctéri tapasztalatokkal rendelkező katonák szerződtetése kínálkozott a legideálisabb megoldásnak. Párizsban már 1963 júniusától egykori francia és belga veteránokat toboroztak a royalista erők kiképzésére. Ez a francia vezetés alatt megvalósuló akció azonban, csekély anyagi és tárgyi támogatottságának köszönhetően, kevés bizalmat szült az Imám-párti erők körében. Változás 1963 őszétől következett be, amikor ezek a zsoldos hadműveletek, a Whitehall politikai irányvonala módosulásának köszönhetően, fokozatosan brit irányítás alá kerültek.

Jones kiemeli, hogy a brit támogatás elsősorban a royalista erők legfőbb fogyatékoságainak – összekötetés és stratégia elégtelensége – kiküszöbölésére irányult. Segítségükkel rövid idő alatt sikerült a kommunikációs hálózat kiépítése, illetve a katonai tanácsadóknak köszönhetően tekintélyes fejlődés következett be a royalisták gerillahadjárataiban. Továbbra is problémaként jelentkezett azonban a hatékony vezetés hiánya. Komoly gondot jelentett emellett a megfelelő utánpótlás folyamatos biztosítása is, amin még Izrael, majd később Irán titkos közreműködése sem tudott enyhíteni. Ez ugyanis nem csak az egyiptomiakkal vívott küzdelem lehetőségeit és mértékét határolta be, hanem érezte hatását a lakosság körében is. Mivel a törzsek többségének lojalitása a kapott anyagi és fegyvertámogatástól függött, az egyiptomiaknak lehetőségük volt arra, hogy csapataik elégtelen kiképzését és felszerelését, valamint azok nem megfelelő irányítását megvesztegetéssel küszöböljék ki, ami nyomasztó légi fölényükkel és felújított offenzíváikkal párosul-

va együttesen az Imám-párti erők 1964 tavaszi kudarcсорozatához vezetett.

A szerző a következő egységben az 1964 októberi választásokat megnyerő Wilson-kormány hivatalba lépése után Nagy-Britannia jemeni politikájában bekövetkezett változásokat tárgyalja. Bár a kabinet továbbra is megtagadta a köztársasági kormány elismerését, ezzel párhuzamosan azonban a határ menti megtorló akciók minimális szinten tartására törekedett és felfüggesztette a Jemenben folyó titkos műveletek addigi támogatását. A délen eluralkodó erőszakhullám miatt figyelmét elsősorban a Kairóval való szívélyesebb kapcsolatok kialakítására, illetve a Föderációra koncentráta, aminek archaikus felépítése miatt inkább az egységes és független dél-arábiai állam létrehozásának gondolatát pártolta.

Az új irányvonal azonban – mint ahogy azt a szerző is hangsúlyozza – több szempontból is elhibázottnak bizonyult. A Brit Zsoldos Szervezet a kabinet döntése miatt kénytelen volt áttelepülni Szaúd-Arábiába, ahol további működését jelentősen behatárolta az ország anyagi és politikai támogatásától való kiszolgáltatottság, illetve a Föderáció területén kialakított információforrásainak elvesztése. Az új Dél-Arábia jövőjéről kialakított koncepció szintén tévedésnek bizonyult, ugyanis egyfelől felbátorította a nacionalista mozgalmakat, mivel abban a brit befolyás megszűnésének kezdetét látták, másrésről elidegenítette Londontól a privilegizált pozícióikhoz ragaszkodó Föderáció uralkodóit. Ugyancsak kiváló lehetőséget hagyott ki – különösen a royalisták 1965-ben elért győzelmei tükrében – amikor a korlátozott, alapvetően védelmi célokat szolgáló titkos akciók támogatása és kiterjesztése helyett a Jemenben kialakult egyensúlyi helyzet fenntartása mellett kötelezte el magát. A status quo-hoz való ragaszkodással ugyanis London elvesztette a lehetőséget, hogy előnyt kovácsoljon Nasszer elnök szorult helyzetéből. Emiatt időt adott az egyiptomiaknak meggyengült pozícióik megerősítésére, nem sikerülhetett befolyásának biztosítása még az 1966-os sterling krízis kiborbanása előtt, valamint a Föderáció területén a britek és szövetségeseik ellen irányuló terror remélt csökkenése helyett annak növekedése következett be. Helyzetének kiszolgáltatottá válásával így nem maradt más választása, mint a „Szeztől keletre” politika radikális felülvizsgálata és Dél-Arábiában elfoglalt pozí-

cióinak feladása. Jones végső konklúziója London arabiai politikájával kapcsolatban az, hogy 1956-hoz hasonlóan Nagy-Britanniának ismét politikai vereséget kellett elszenvednie akkor, amikor már a katonai győzelem küszöbén állt.

A könyv ismertetése nem lehet teljes anélkül, hogy ne hívnánk fel a figyelmet az abban található aránytalanságokra, illetve pontatlanságokra. Vitathatatlan, hogy Jones akadémiai szinten megírt munkája teljesebbé teszi a történetíráshoz eddig mellőzött, vagy többnyire törzsi háborúra, illetve royalisták–köztársaságiak harcára leegyszerűsített jemeni polgárháború képét.¹ London és a dél-arabiai események egymásra gyakorolt hatásának bemutatásával a konfliktus eddig ismeretlen aspektusaira hívja fel a figyelmet, valamint újabb érdekes/értékes adatokkal gazdagítja a brit gyarmatbirodalom visszaszorulásának történetét. Megítélésünk szerint azonban az egyes folyamatok és események tárgyalásánál aránytalanság figyelhető meg. A szerző az egyes résztémákat eltérő hangsúllyal mutatja be, gyakran elvész a részletekben. Érzésünk szerint emiatt – az ismeretek tagadhatatlan színesítése mellett – sok esetben háttérbe szorul a munka fő gondolatmenete, megnehezítve ezzel az olvasó számára a folyamatok komplexebb, átláthatóbb értelmezését. Hiányként értékeljük ezzel kapcsolatban azt is, hogy Jones elsősorban a brit döntéshozatalra, a különböző elvek és nézetek között zajló összecsapására koncentrálna. Ezzel szemben a dél-jemeni nacionalista mozgalmaknak fokozódó aktivizálódásáról, illetve a brit beavatkozás tulajdonképpeni eredményéről, azaz a zsoldosok jemeni működéséről csak eseti jellegű, rövid utalásokat találhatunk. Ezt már csak azért is sajnálatosnak tartjuk, mert véleményünk szerint ezzel pont az a mozzanat lett elhanyagolva, ami a könyv igazán lényegét adhatja.

¹ Két olyan, a polgárháború lezárulta után született mérvadó munkát szeretnék itt kiemelni, amelyek a küzdelemben közvetve vagy közvetlenül bekapcsolódó országok részvételét tárgyalják: *Badeeb, Saeed: The Saudi-Egyptian Conflict over North Yemen, 1962–1970.* Boulder, 1986.; *Rahmy, Ali Abdel Rahman: The Egyptian policy in the Arab world – intervention in Yemen, 1962–67.* Washington, DC: 1983. E könyvek azonban, amellett, hogy az 1980-as években születtek, elsősorban az egyiptomi beavatkozásra és annak az arabközi kapcsolatokra gyakorolt hatásaira koncentrálnak.

A bibliográfiát áttekintve ugyancsak feltűnik, hogy a szerző kizárólag angol nyelvű irodalmat használt. Habár tisztában vagyunk a ténnyel, hogy a témával – érintettségének és adatgazdagságának köszönhetően – főleg a brit történettudomány foglalkozik, mellettük azonban több mérvadó értekezés is napvilágot látott már főleg arab, francia és német nyelven. Az összefüggések árnyaltabb érzékeltetéséhez szerencsés lett volna közülük legalább a jelentősebbeket felhasználni.

A kötetet olvasva megítélésünk szerint Clive Jones több állítása kiegészítésre, illetve pontosításra szorul. Így például kissé elnagyoltnak tartjuk a szerző azon megállapítását, hogy Aden előnyös földrajzi fekvése csak 1802-ben keltette fel a brit külügyminisztérium érdeklődését. Ezzel a kijelentésével ugyanis megelégedezik arról a tényről, hogy a Brit Kelet-Indiai Társaság hajói már 1609-ben, illetve 1610-ben kikötöttek ott és sikertelen kísérletet tettek kereskedelmi kapcsolatok kiépítésére. Szerencsés lett volna Aden stratégiai szerepének részletezésekor említést tenni Napóleon egyiptomi hadjáratáról is. A brit csapatok ugyanis a francia befolyás visszaszorítására 1799 szeptemberében már megszállták ezt a területet, igaz azt 1801 márciusában – ha ideiglenesen is – a franciák Egyiptomból való távozását követően feladták.

Egyetértünk a szerzővel abban a tekintetben, hogy Ahmed imám területi követelése valóban fontos szerepet játszott a London által szorgalmazott föderációs gondolat megjelenésében. Fontos azonban említést tenni arról a tényről is, hogy a brit részről felvetődött elképzelést a lokális sejkégek és emirátusok vezetői 1954-ben még elutasították. Hogy 1959. február 11-én – és nem a szerző által megadott 1959. januári időpontban – az elképzelés Déli Arab Emírátságok Föderációja néven mégis megvalósulhatott, abban komoly szerepe volt a szocialista országok megjelenésének is az északi részen. Segítségükkel ugyanis jelentős modernizáció ment végbe, különösen a hadsereg területén. Így egyfelől Nagy-Britanniát a kommunista veszély megjelenése, míg a lokális uralkodókat a modernebb fegyverekkel eredményesebben harcoló északi reguláris és törzsi erők, illetve déli lázadók együttesen kényszerítették korábbi álláspontjuk felülvizsgálatára és a megegyezésre. Ki kell emelnünk ezzel kapcsolatban azt is, hogy a szerző nem értékeli megfelelően az arab nacio-

nalizmus szerepét sem, azt mindössze csak az említés szintjén kezeli. Emiatt itt szeretnék utalni arra a tényre, hogy ez az ideológia nem csak a lakosságra, hanem a felsőbb körökre is nagy hatást gyakorolt. Amikor ugyanis 1958 márciusában az északi rész föderációs alapon csatlakozott az Egyesült Arab Köztársasághoz – létrehozva ezzel az Egyesült Arab Államokat – meghatározó folyamatokat indított el a déli részen is. Itt elsősorban nem az utcai tüntetésekre kívánunk utalni, hanem pl. Lahedzs szultanátus esetére. Ennek uralkodója ugyanis nem csak elhatárolódott a brit elképzelésektől, hanem egyértelműen kinyilvánította szándékát az Egyesült Arab Államokhoz való csatlakozásról. Tervének valóra váltását Nagy-Britannia fegyveres erővel való beavatkozása és lemondatása akadályozta meg.²

Sztereotíp általánosításnak kell értékelnünk a szerző azon megállapítását, miszerint Jemen diplomáciai fővárosában, Taizzban az uralkodó nem engedélyezte külföldi képviselők nyitását és működését. 1961-ben a 20 ország közül, amelyek Jemenben akkreditáltak képviselőjüket 9 tartott fenn állandó képviselést az állam területén. Utóbbiak közül 3 (Egyesült Arab Köztársaság, Irak és Szaúd-Arábia) Szanaaban, míg a további 6 (Etiópia, Nyugat-Németország, Nagy-Britannia, Olaszország, Egyesült Államok és a Szovjetunió) Taizzban látta el országa érdekképviselését.³

Pontatlan a szerző azon megállapítása is, hogy Ahmed imámnak 1948. február 25-én sikerült megszilárdítania hatalmát. Szanaaba, a felkelők központjába ugyanis csak március 14-én vonult be, s véleményünk szerint ez tekinthető a lázadás végpontjának, az önjelölt al-Wazír imám 26 napos uralma végének. Szanaa város ulemmája csak ezt követően, március 15-én nyilvánította hivatalosan is imámmá Ahmedet.⁴ Ugyancsak hozzátételek számomra közöl a megtorlás során kivégzett személyek számáról. Bár ebben a tekintetben eltér az egyes szerzők által közölt adatok nagysága, annyi azonban megállapítható, hogy a Jones által közölt 30 embernél többet fejeztek

le a vezető, al-Wazír mellett. Az Adenben székelő amerikai konzulátusnak a jemeni politikai foglyok helyzetéről készített 1953. februári jelentése szerint az 1948-as lázadás után az al-Wazír család öt tagja mellett további 31 személyen hajtottak végre halálos ítéletet. Mellettük 138 embert börtönöztek be, akik közül 67-en nyerték vissza szabadságukat a beszámoló elkészültéig.⁵

Ugyancsak nem fedi teljesen a valóságot a szerző azon megállapítása, miszerint az 1962 szeptemberi forradalmat kirombantó Ali Abdul al-Mogni hadnagy és 15 társa a későbbi köztársasági elnök, Abdullah asz-Szallál hívei lettek volna. Al-Badr hatalomra kerülése után ugyanis egyszerre négy, egymástól független szervezkedés alakult ki Jemen új uralkodójának leváltására. Ezek közül kettő a hadseregen belül bontakozott ki a Mogni hadnagy, valamint a Szallál ezredes vezette Szabad Tisztek körül. A döntő különbség a két csoportosulás között az volt, hogy a Szallál-vezette csoport kereste az együttműködést az északi törzsek vezetőivel. Amikor ez azonban kudarcot vallott, letettek tervük végrehajtásáról. Mogni és társai ezzel szemben az önálló katonai puccs végrehajtása mellett kötelezték el magukat, amit 24 órával azt követően hajtottak végre, hogy figyelmeztették őket tervük leleplezéséről. Szallál ezredes előtt ez az akció mindaddig titokban maradt, amíg a puccsisták ellenőrzésük alá nem vonták Szanaa stratégiai pontjait és körül nem zárták az imám palotáját. Mogni hadnagy csak ekkor küldött el Szallálért, aki a felajánlott elnöki címért cserébe hajlandó volt a csatlakozásra.⁶ Pontosításra szorul a Mogni-féle csoport 15 fős tiszti létszámával kapcsolatos adat is. Csak az uralkodó otthonát például hat tank és négy páncélozott jármű zárta körül. Ezzel párhuzamosan ellenőrzésük alá vonták a katonai főparancsnokságot, laktanyákat, hírközlési központokat, egyéb katonai objektumokat, raktárakat. Ugyancsak figyelemre méltó az az incidens is, ami az al-kalai fegyverraktárnál rob-

² A Déli Arab Emirátusok megalakulásáról részletesebben lásd: *Sheth, V. S.*: South Arabia: 1959–1967. Mumbai, 1998. 45–63. o.

³ *Shafaruddin, A. H.*: Yemen. „Arabia Felix”. Taiz, 1961. 70. o.

⁴ *Wenner, M. W.*: Modern Yemen 1918–1966. Baltimore, 1967. 104. o.

⁵ *al-Rashid, Ibrahim (ed.)*: Yemen under the rule of Imam Ahmad. Documentary Publication. Chapel Hill, 1985. 106–111. o.

⁶ *Schmidt, D. A.*: Yemen: The Unknown War. London, 1968. 21–28. o.; *Stephens, R.*: Nasser: A Political Biography. London, 1971. 387. o.; *Stookey, R. W.*: Yemen. The politics of the Yemen Arab Republic. Boulder, Colorado: 1978. 229. o.

bant ki. Az ott szolgálatot teljesítő 300 tiszt és katona ugyanis szembeszállt al-Mogniékkal és a kirobbanó küzdelemben mintegy 80-an életüket veszítették.⁷ Szerencsésébb lett volna mindezek miatt, ha a szerző, az esetleges félreértések elkerülése érdekében, egyértelműben utal e tisztnek irányító szerepére és megadja a nekik engedelmeskedő katonai egységek legalább hozzávetőleges létszámát.

Tisztában vagyunk emellett azzal is, hogy szöveg-hűséget követel meg a szerző részéről, amikor az egyes minisztertanácsi jegyzőkönyvek tartalmát ismerteti. Szeretnénk azonban ezzel kapcsolatban utalni arra a tényre, hogy az ezekben az iratokban foglalt ismeretek nem mindig fedik pontosan a valóságot, gyakran kerülnek bele félreértelmezések és általánosítások, így szükség van azok kritikai vizsgálatára. Szerencsés lett volna emiatt, ha Jones ilyen esetekben – legalább lábjegyzetben – korrigálja az egyes pontatlanságokat. Így például érdemes lett volna utalni arra, hogy valótlan az az 1962. október 26-i kormányúléson elhangzott állítás, miszerint jemeni repülőgépek hajtották végre a beihani szultánátus ellen intézett támadást. Az akciót ugyanis csak egyiptomiak hajthatták végre, mivel akkor jemeni légierő, képzett pilóta és bevethető gépek hiányában, gyakorlatilag nem létezett. Igaz ugyan, hogy csak 1956-ban 20 JAK vadászgépet szállítottak le a szovjetek Jemennek, azonban sem azok, sem a később szállított gépek nem kerültek használatba: egy kezdő pilóta tragikus halála után a repülőtereken hagyták őket megrozsdásodni.⁸

Apró kiegészítésre szorul a szerző azon megállapítása is, hogy a szaúdi légierőt az uralkodói család a tiszték megkérdőjelezhető hűsége miatt nem vetette be. Erre ugyanis nem csak gyanú alapján, hanem konkrét esetnek köszönhetően került sor: a kairói rádió 1962. október 2-i bejelentése szerint a szaúdi légierő három tisztje repült az Egyesült Arab Köztársaságba a royalistáknak szánt fegyverekkel és lőszerrel megrakott géppel, ahol politikai menedékjogot kértek. Hat nappal később a Szaúd-Arábiai Légitársaság két kiképzőgépének legénysége követte példájukat.⁹

⁷ Schmidt, D. A.: i. m., 28–29. o.

⁸ O’Ballance, E.: *The War in the Yemen*. London, 1971. 55–56. o.

⁹ Heikal, M. H.: *Nasszer és kortársai*. Budapest, 1973. 248. o.; *The Middle East Journal*, XVII, No. 2. (Spring 1963)

Hozzá szeretnénk fűzni a szaúd-arábiai Najran ellen intézett egyiptomi légitámadással kapcsolatban, hogy arra már 1963. január 7. előtt sor került. A Mekki Rádió közlése szerint 1962. december 30-án az EAK bombázói két hullámban már támadták a várost, melynek során egy nő és két gyermek életét veszítette. Ezt követően az egyiptomi légierő a szerző által említett 1963. február 13-i Nadszran elleni akció mellett február 28-án bombázta még Khamis Musjat, illetve március 3-án támadást kísérelt meg Dahra város ellen is, amit azonban sikeresen visszavert a szaúdi léghárítás.¹⁰

Elírásnak tudható be, hogy a szerző a jemeni pénzegység nevét Mother Theresa Dollar-nak adja meg Maria Theresa Dollar/Taler helyett.

Pontosításra szorul az a megállapítása is, hogy az 1934-es szaúdi–jemeni háborút lezáró békeben utóbbi kénytelen volt átengedni Dzsizzan tengerparti városát és az attól több mint 100 km-re elterülő Nadszran oázist Ibn Szaúdnak. Az 1934. május 20-án megkötött „Muszlim Barátsági és Arab Testvériség Szerződés,” vagy más néven Taif-i Szerződés értelmében ugyanis a vitatott Nadszran tartomány mellett Ásir régiója is szaúdi fennhatóság alá került, aminek Dzsizzan városa csak részét képezte.

Mindezek ellenére elmondhatjuk a kötettel kapcsolatban, hogy az a XX. század történetének eddig ismeretlenek számító, de annál érdekesebb részletét világítja meg. Sikeresen egyesíti magában az eddig ismeretlen levéltári források mellett a témakörben megjelenő angol nyelvű szakirodalmat is, amelyek áttekintése lehetőséget nyújt az olvasó számára, hogy megérthesse a brit külpolitika viszonyulását a jemeni polgárháborúhoz 1962–1965 között. A munka külön erénye információgazdagsága mellett az ismeretek térképeken és ábrákon történő szemléltetése. Olvasását számos, naplóbejegyzésekből, vagy magánlevelezésekből vett idézet teszi tartalmasabbá, melyek segítik az események elmélyültebb tanulmányozását, a folyamatok teljesebb megértését. Kézbe vétele nem csak a korszak történetével behatóbban foglalkozó szakembereknek, hanem a téma iránt érdeklődő szélesebb olvasóközönség számára is ajánlott.

Prantner Zoltán

¹⁰ *The Middle East Journal*, XVII, No. 2. (Spring 1963)